

Каріна С. Дзеверіна (Полтавський університет
економіки і торгівлі, Україна)

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано необхідність формування інституційного механізму регулювання державної власності в національній економіці. Доведено, що істотний вплив на ефективність регуляторної діяльності держави здійснює легітимна взаємодія базових інститутів національної економіки.

Ключові слова: державна власність, легітимність, базові інститути, інституційний механізм регулювання державної власності.

Рис. 2. Літ. 11.

Карина С. Дзеверина (Полтавский университет
экономики и торговли, Украина)

ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

В статье обоснована необходимость формирования институционального механизма регулирования государственной собственности в национальной экономике. Доказано существенное влияние на эффективность регуляторной деятельности государства легитимности взаимодействия базовых институтов национальной экономики.

Ключевые слова: государственная собственность, легитимность, базовые институты, институциональный механизм регулирования государственной собственности.

Karina S. Dzeverina (Poltava University of Economics and Trade, Ukraine) INSTITUTIONAL MECHANISM FORMATION FOR STATE PROPERTY REGULATION WITHIN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The article grounds the necessity for formation of an institutional mechanism for state property regulation within national economy. It is demonstrated that there is a significant influence upon the state regulatory activities from the side of legitimate interaction of fundamental institutions of the national economy.

Keywords: state property; legitimacy; fundamental institutions; institutional mechanism of state property regulation.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямків розбудови ефективної ринкової моделі національної економіки України є інституційне забезпечення регуляторної діяльності держави, яка формується передусім шляхом регулювання державної власності як базової складової інституційного середовища країни. Відносини власності охоплюють весь процес господарювання і визначають якісний зміст взаємодії інститутів суспільства, побудову соціально-економічної структури, передумови реального підвищення рівня життя населення, перспективи розвитку національного виробництва, процес перерозподілу об'єктів власності тощо.

Інституційний підхід у дослідженні національної економіки надає можливість розглядати процес регулювання державної власності системно і комп-

лексно, з урахуванням не лише економічних, а й соціальних, політичних, правових, духовних, психологічних та інших відносин. Забезпечити якісну перебудову відносин власності та сприяти реалізації пріоритетів державної економічної політики можна значною мірою завдяки формуванню відповідного інституційного середовища шляхом цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інституційного регулювання й розвитку власності в національній економіці присвячені наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених: В. Гейця [1], А. Гриценка [2], В. Каменецького [3], Р. Капелюшнікова [4], Д. Норта [7], В. Патрікеева [3], П. Половінкіна [8], А. Савченка [8], А. Ткача [10] та інших.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на вагомий напружений, залишаються проблеми, які потребують подальшого наукового дослідження. Так, недостатньо уваги приділено з'ясуванню специфіки інституційного механізму регулювання державної власності, що є необхідною умовою розвитку національної економіки України.

Метою дослідження є вивчення процесів формування інституційного механізму регулювання державної власності в національній економіці України.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі ринкових перетворень в економіці України дослідження взаємодії базових інститутів (держави, власності, влади, права, бізнесу, довіри і конкуренції) засвідчило, що в соціально-економічних процесах ключову роль відіграє людина, а не кількісна максимізація результатів. Людський чинник має визначальну роль у розвитку інституту власності, оскільки саме індивід виступає його суб'єктом, формує правила, за якими діють формальні й неформальні обмеження стосовно об'єктів власності. Передумовою його формування є мотивація особистості й людини як члена суспільства, що реалізується в економічних інтересах і цілях суб'єктів. Легітимність власності як соціально-психологічне явище опосередковує вплив політики, економіки й права на поведінку і вибір суб'єкта. Легітимна взаємодія базових інститутів формує передумови ефективного інституційного регулювання державної власності й розвитку національної економіки України.

Нині інститути розглядаються як регулятори суспільних процесів країни. На це одним із перших серед економістів звернув увагу Д. Норт, коли протиставив інститути як системи деперсоніфікованих відносин і «правил гри» організаціям, які за цими правилами діють. Інститут – це норма, правила, рамки, які регламентують діяльність людини в процесі вибору і прийняття рішень в умовах обмежень. Це зовнішня щодо людини оболонка, яка примушує поводитися так, а не інакше [7, 76].

Як справедливо зазначає А. Гриценко, «порівнюючи соціально-економічний розвиток різних країн, можна дійти висновку, що найуспішнішими були не ті країни, в яких багаті природні, людські ресурси та інші чинники, а ті, що збудували адекватну систему інститутів, обрали правила поведінки і створили норми й установи, що відкрили простір для економічного зростання. Звідси витікає, що визначальна роль в економічному розвитку належить інституційним чинникам» [2, 96]. Також вважається доведеним той факт, що між інститу-

тами, створеними державою, станом економіки та рівнем розвитку країни існує тісний нерозривний зв'язок: чим кращі інститути, тим більш ефективна економіка і тим вищий рівень розвитку країни [9, 433]. У зв'язку з цим існує необхідність якісних змін інституту державної власності, які слід здійснювати з урахуванням реального стану суспільства, базуючись на національних пріоритетах і особливостях, що мають історичні й ментально-психологічні джерела і виступають фундаментом для її вибудовування.

За системним підходом В. Могилевського, стабільності й визначеності середовища сприяє наявність певного «організаційного ядра», навколо якого з хаотичних трансформаційних процесів виникають стійкі структурні острівці [6, 53]. В Україні таким «організаційним ядром» виступає державна власність, навколо якої під впливом інституційних змін формуються інші інститути. Відчуваючи тяжіння ядра, групуючись навколо нього, інститути стають стійкими організаційними утвореннями, які, у свою чергу, притягують інші хаотичні формування та впорядковують їх. Зазначене сприяє формуванню визначеності й урегульованості інституційного середовища. В разі відсутності відповідного процесу відбувається ослаблення внутрішньої стійкості системи, порушується взаємодія із зовнішнім середовищем, втрачаються цілі якісного довгострокового розвитку економіки, що обумовлює наростання хаотичності в економічних, соціальних, політичних і правових відносинах.

Державна власність виступає системою відносин щодо присвоєння матеріальних і духовних благ державою з метою реалізації державних і публічних інтересів [8]. Як основа держави вона використовується для вирішення більшості соціально-економічних проблем. Це відбувається шляхом реалізації функцій держави – власника, підприємця і регулятора політико-економічних і соціально-інституційних процесів суспільства через державну або змішану державно-приватну власність. Формування легітимного стану державної власності в економіці фактично забезпечує реалізацію вищезначених функцій держави.

Зневажливий підхід до якісного формування інституту власності в національній економіці обумовив виникнення таких феноменів, як неефективний власник, легальна, але нелегітимна власність, підтримка режиму «розмитих» прав власності й тіньової економіки [5]. Оскільки інституційність вважається системною властивістю економіки й суспільства, то легітимний стан державної власності дозволяє розповсюдити відповідний стан на інші інститути суспільства. Інакше кажучи, легітимізація державної власності – це певний «плюс зростання» рівня легітимізації всіх інститутів суспільства, тобто чинник «детінізації» національної економіки. Така тенденція сприятиме визначеності й стабільності інституційного середовища, високому рівню економічної свободи в країні, зменшенню тіньового сектору економіки, підвищенню рівня її конкурентоспроможності та інвестиційній привабливості, формуванню соціальної відповідальності й реальному поліпшенню добробуту населення.

Реальна спрямованість на ефективне регулювання державної власності можлива за цілісності та визначеності політико-економічного середовища за умов використання інституційного механізму регулювання державної власності (ІМРДВ), який є засобом забезпечення легітимного стану взаємодії ба-

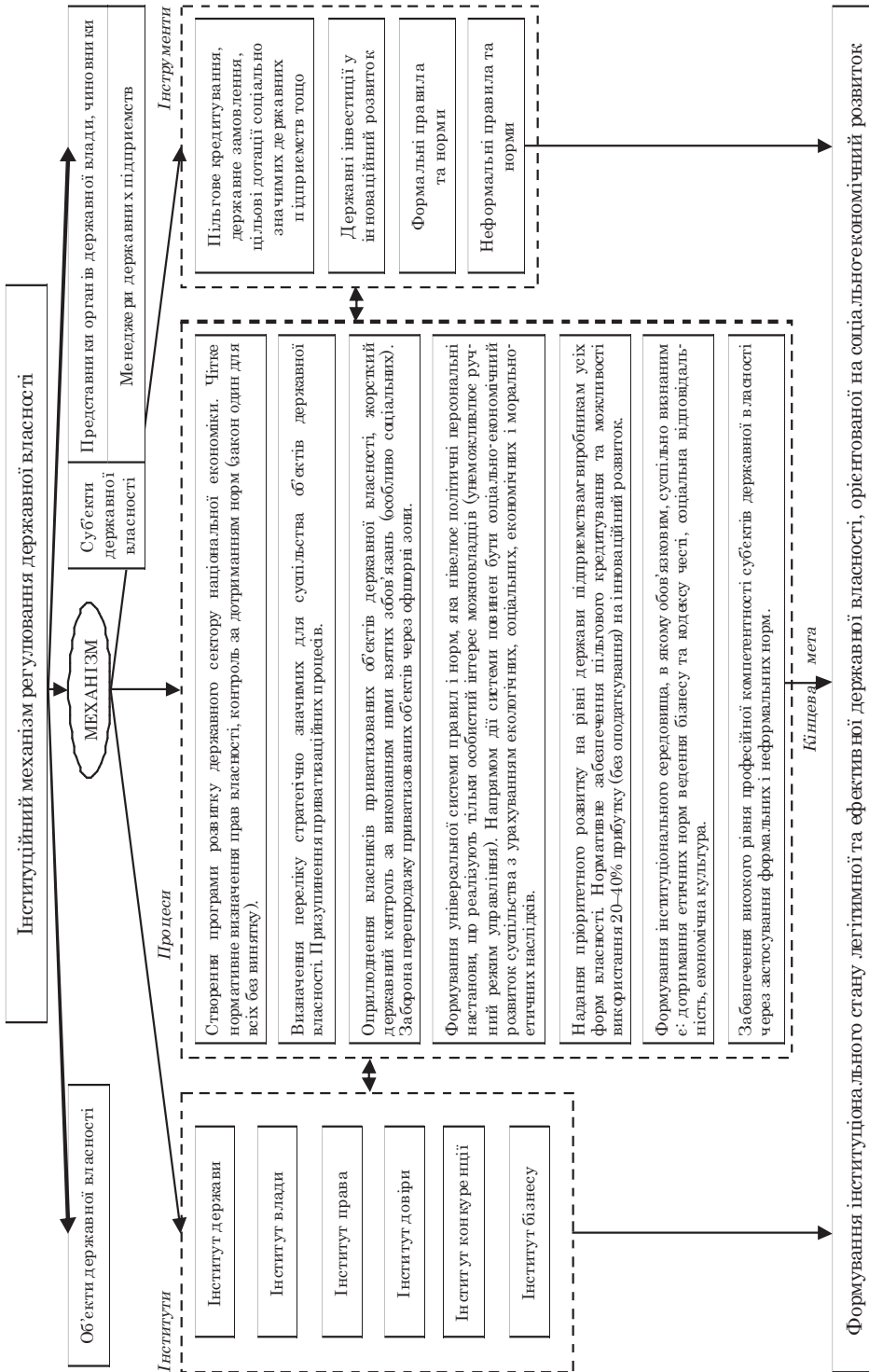

Рис. 1. Схема інституційного механізму регулювання державної власності, авторська розробка

зових інститутів, що впливають на поведінку суб'єктів господарювання в напрямі здійснення пріоритетів державної соціально-економічної політики (рис. 1). За відсутності легітимного стану базових інститутів, адекватних суспільно визнаним цілям розвитку національної економіки, виникають неформальні правила, при дотриманні яких суб'єкти господарювання відтворюють тільки власні інтереси (капітали), не враховуючи суспільну доцільність (екологічну, виробничу, соціальну тощо).

Варто погодитися з думкою Р. Капелюшнікова про те, що державна власність, крім політико-економічного, має й соціальний, ідеологічний та екологічний зміст, тому слід враховувати всю палітру взаємопов'язаних чинників і відносин, не обмежуючись розглядом суто фінансових аспектів [4, 125].

Раціональна ефективність інституту державної власності значною мірою залежить від змін формальних і неформальних обмежень (відповідних механізмів контролю за їх дотриманням), формування і розвиток яких регулюється державою [10]. Слід зазначити, що державне регулювання економіки є «сферою діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів» [11, 37]. Ці ж суб'єкти виступають суб'єктами державної власності. Слід зауважити, що застосування інструментів ІМРДВ формує універсальну систему правил і норм, яка значною мірою нівелює політичні персональні настанови, що реалізують лише особистий інтерес можновладців.

Засоби досягнення цілей – це процеси, за допомогою яких суб'єкт господарювання послідовно виконує завдання та реалізує свій власний інтерес, враховуючи інституційні обмеження (що важливо для суспільства). Обмежуючи, створюючи умови і стимули для розповсюдження й закріплення норм і правил, усуваючи непотрібні (при цьому не завдаючи шкоди суспільству), держава підтримує, розвиває, регулює діяльність інститутів і, відповідно, формує їхню легітимність. Важливою складовою процесів в інституційному середовищі є дотримання етичних норм ведення бізнесу, кодексу честі, соціальної відповідальності й економічної культури.

Функціонування інститутів власності, влади, конкуренції, довіри тощо, їх відтворення, розвиток, підтримка й збереження забезпечуються завдяки застосуванню правил, норм і санкцій як особливих інструментів механізму.

Завдяки ІМРДВ регулювання господарських взаємовідносин і реалізація інтересів суб'єктів щодо державної власності здійснюється в межах норм і правил легітимної взаємодії базових інститутів. Дотримання цих умов є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання без винятку. Надання суб'єктом пріоритетності власному інтересу з одночасним спричиненням шкоди суспільному стає юридично невинуватим (унаслідок кримінальної або адміністративної відповідальності), а також соціально неприйнятним (страждає репутація, непрозорість дій викликає недовіру в інвесторів, при недотриманні суб'єктом морально-етичних норм перевага надається конкурентам тощо). Реалізація таких дій забезпечується через відповідні формальні й неформальні інституційні обмеження з обов'язковим суспільно-державним контролем.

Базові інститути, надаючи суб'єктам господарювання інформацію про норми і правила поведінки, створюють певне середовище для реалізації своїх

економічних інтересів і забезпечують спрямованість їх взаємодії. Переплетення багатьох економічних, соціальних, правових, культурних, ідеологічних, політичних та інших видів відносин формує взаємодію суб'єктів, легітимні межі якої утримуються через здійснення суспільного контролю. Стабільності і визначеності інституційного середовища можна досягти шляхом: призупинення приватизації; прийняття вольового рішення влади і відповідних дій щодо роз'єднання влади та бізнесу; дотримання етичних норм ведення бізнесу та кодексу честі; розвитку економічної культури; суспільного контролю за дотриманням прав власності (закон один для всіх); підвищення рівня довіри в суспільстві.

Варто погодитися з думкою В. Каменецького і В. Патрікеєва, що система неформальних норм і правил, яка регламентує діяльність суб'єктів господарювання, — це не лише організаційний комплекс, а й багатоманітність нематеріальних духовних чинників, оскільки йдеться про людей (індивідів), які цими правилами керуються [3, 67]. Суперечності у функціонуванні формальних і неформальних норм, викликаючи у суб'єктів зневагу до законів (інституту права), створюють швидко змінюваний поверховий прошарок, який швидко змінюється. Неформальні норми та правила як сутність (внутрішній прошарок) взаємодії інститутів змінюються повільно, з урахуванням всіх значних змін навколишнього середовища. Інституційне регулювання державної власності має бути спрямоване насамперед на врахування дії неформальних складових (загальноприйнятих звичних стереотипів і норм поведінки, укорінених в індивідуальній та суспільній свідомості) як найбільш сталої основи. Реалізацію формально прийнятих норм забезпечать неформальні норми і правила за умов застосування ІМРДВ і легітимної взаємодії базових інститутів національної економіки.

У національній економіці України весь період до світової фінансової кризи характеризується значним рівнем недовіри до базових інститутів. Рівень повної недовіри суб'єктам інституту права постійно тримається в межах 20–30%, і лише 1–3% респондентів у різні роки довіряли повністю. Весь час понад 50% населення вважає напруженою політичну ситуацію в країні, не довіряє органам виконавчої влади, не задоволене своїм станом у суспільстві, а також негативно ставиться до приватизації великих підприємств [1, 367–374].

Інституційно організована взаємодія суб'єктів забезпечує упорядкування господарських відносин через процеси, за допомогою яких вони реалізують свій інтерес, приймаючи рішення для досягнення поставленої мети з урахуванням інституційних обмежень. Ухвалені рішення сприяють їх оптимальній взаємодії, тобто формуванню норм і правил, що узгоджені суб'єктами в процесі взаємовідносин; контролю і коригуванню дотримання норм і правил, виявленню відхилень. Суб'єкти державної власності (представники органів влади) реалізують ІМРДВ: у встановленні конкретних інституційних меж, в яких діють суб'єкти господарювання; у створенні системи суспільних цілей і преференцій, завдяки яким формуються цілі і преференції окремих суб'єктів; у забезпеченні реалізації інституційних вимог; контролюючи їх дотримання з відповідними санкціями як суспільного, так і правового характеру; через реальний захист прав власності тощо. Таким чином, ІМРДВ формує конструктивні

елементи інституційного середовища, що забезпечує вирішення суперечностей функціонування національної економіки (рис. 2).

Рис. 2. Формування елементів інституційного середовища завдяки реалізації ІМРДВ, авторська розробка

Легітимний стан інституту державної власності як організованого способу присвоєння певних об'єктів забезпечує відтворення, єдність, розвиток і міцність суспільства загалом (через розповсюдження легітимного стану на інші базові інститути національної економіки) шляхом:

- цілеспрямованого зміщення акцентів у політиці держави з персоніфікованого політико-економічного (рентоорієнтованого) напрямку формування економіки на системний, послідовний, із соціально-економічною наступністю дій та соціальною відповідальністю;

- урахування інститутом держави вимог неформальних норм і правил (конструктивне вирішення суперечностей між формальними і неформальними інститутами) при створенні законодавчих актів з метою реалізації правових норм (завдяки суспільному визнанню);

- формування соціально-економічних відносин (з обов'язковим урахуванням морально-етичних наслідків), взаємозв'язок яких забезпечує міцність суспільства, легітимну спрямованість дії, норм і правил в інституційному середовищі.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі **висновки**:

1. Розроблений інституційний механізм регулювання державної власності через легітимну взаємодію базових інститутів формує відповідний інституційний стан національної економіки, що дозволяє здійснювати ефективне регу-

лювання державної власності, орієнтованої на досягнення цілей і завдань соціально-економічної політики держави.

2. Запровадження ІМРДВ забезпечить вирішення суперечностей у функціонуванні національної економіки і сформує стабільне та визначене інституційне середовище в Україні.

1. *Гесць В.М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К.: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.

2. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Т.И. Артемова, Е.А. Гриценко, Ю.В. Павленко и др.; Под ред. А.А. Гриценка. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.

3. *Каменецкий В.А., Патрикеев В.* Собственность в XXI столетии. – М.: Экономика, 2004. – 315 с.

4. *Капелюшников Р.* Экономическая теория прав собственности. – М.: ИМЭМО РАН, 1990. – 328 с.

5. *Киндзерский Ю.* Деформация института собственности в Украине и проблемы формирования эффективного собственника в неэффективном государстве // Вопросы экономики.– 2010.– №7. – С. 123–134.

6. *Могилевский В.Д.* Методология систем: вербальный подход. – М.: Экономика, 1999. – 251 с.

7. *Норт Д.* Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.

8. *Половинкин П., Савченко А.* Основы управления государственной собственностью в России: проблемы теории и практики. – М.: Экономика, 2000. – 221 с.

9. Структурні зміни та економічний розвиток України: Монографія / За ред. Л.В. Шинкарук. – К.: НАН України : Ін-т екон. та прогноз., 2011. – 695 с.

10. *Ткач А.А.* Институціональні основи ринкової інфраструктури. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 295 с.

11. *Швайка Л.А.* Державне регулювання економіки: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 462 с.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013.